

Teh dvánajst let razsajal je vihar
po mojem srcu in ga je razril,
teh dvánajst let je gorel v njem požar.

Ta leta čakal sem kot gladna zver
na tvoje srce in po tebi vpil
in te iskal, ne našel te nikjer...

S teboj morda še hujše je bilò.
Vrtinčil te življenja je vihar,
razbil ob skali in požrl na dno.

In zdaj sva srečala se zadnjikrat:
ti kakor mrtva, plavajoča stvar,
jaz kot brodnik, ki nosi v srcu hlad.

T E M P O . . . T E M P O . . .

B R A T K O K R E F T

Spominu zidarja-rojaka Januša Zvera.

Sobarica je pozvonila. «Gospod predsednik!» Pestotnik je skočil s postelje. Oblačenje mu ni nič kaj hitro šlo izpod rok. Čutil je ves čas, kako ga gleda in motri žena. Ponoči se mu je približala, a on jo je zavrnil. Zdajle se je domislil njenega sovražnega pogleda. Premaknila se je, da bi dala viden znak budnosti. Rada bi govorila. Pestotnik pa se ni zmenil. Oblekel je suknjo in zgrabil za kljuko.

«Še zbogom ne rečeš», je vrgla iz tople postelje za njim. On pa se ni obrnil več. Odhitel je po stopnicah na dvorišče, kjer ga je že čakal šofer z najmodernejšim Fiatom.

I.

«Dobro jutro, gospod predsednik!»

Pestotnik je nekaj zamrmral, sedel k volanu in pogнал. Ustavil je avto pred hišo, kjer ga je že čakal dr. Baraga s sinom Fricom, montanistom ljubljanske univerze.

«Zakasnil bi se bil skoraj», je bolj v zadregi nejevolje in jutranjega nerazpoloženja rekel predsednik svojemu pravnemu svetovalcu dr. Baragi in bivšemu rezervnemu vojnemu avditorju avstrijske vojske, ki je v okupirani Srbiji obsodil dva seljaka na smrt, ker sta skrila žito pred avstrijsko vojsko. To je bila javna tajnost v mestu že od prevrata sem, toda pri oblastih se je vse lepo uredilo, zakaj preiskava je dognala, da je gospod doktor moral podpisati

obsodbo iz službenih ozirrov in dolžnosti, ki mu jih je v vojni dobi naložila okolica... 50.000 dinarjev je moral plačati za svojo rehabilitacijo...

Avto je drvel po gladko asfaltirani cesti, zavil okrog ogla in se tam srečal z drugim, v katerega sta pravkar vstopila kinematografski podjetnik Šubic in stari dr. Baraga, ki je stopal že v sedemdeseto leto. Kljub temu je bil še vedno čil in zdrav. Stara avstrijsko-slovenska korenina. Po prevratu so ga hitro upokojili zaradi njegovega prejšnjega Avstriji prezvestega službovanja. (Hrib se omaje in hrast...) Bil je okrajni glavar na Štajerskem in je spadal v takrat znano kategorijo nemško mislečih Kranjcev in Štajercev...

A vse to samo mimogrede. Zakaj oba avtomobila drvita s precejšnjo naglico in treba je vzdržati tempo.

II.

«Zakaj, hudiča, me zmerom muči s svojo prekleto ljubosumnostjo», je neprenehoma mislil gospod Pestotnik, predsednik delniške družbe «Premog».

«Neznosna je postala zadnje čase. Boji se, da jo goljufam in prisilim k ločitvi, toda na preži je kot divja mačka. Italijanska kri. Kdo ji le nosi pošto? Izve za vse moje lumparije v štirinajstih dneh. Ne vzdržim več doma. Stara se. Senilna postaja... v prehodni dobi je že. Histerija. Lase si je počrnila. Gotovo ima spet kako tajno razmerje, kot takrat, ko sem zalotil mladega Barago pri njej. Smrkavec! Pošteno klofuto je dobil. Za dva meseca je moral na počitnice. Zdaj se je vrnil.»

Neko neprijetno toploto je občutil po telesu ob misli, da sedi za njegovim hrbtom mladi Baraga, ki je pred dvema mesecema ljubil njegovo Emilijo in se grel v njegovi postelji. Zdelo se mu je, da prodirajo njegove mlade oči skozi njegov hrbet kot nož.

«Emilija je vrag. Že takrat v Trstu, ko sem jo snel v tistem baru, bi bil moral bolj paziti. Kako spretno je sesala denar iz častnikov! Kaj denar! Špijonka je bila, ki je vsak večer pela častnikom habsburški ‚Gott erhalte...‘ in vlekla iz njih vojaške tajnosti tako neprisiljeno in spretno, ko da prosi kavalirja za cigareto.»

Predsednik je bil nemiren. Avto je brzel v neenakomernem tempu. Šubic, ki je vozil za njim, se je jezil.

«Tempo, gospod predsednik!» je zakričal in se nato obrnil k Baragi: «Danes spet vozi vsak kilometer drugače.»

«Kam za vraga tako divjá?» je pomislil dr. Baraga jun., ki še ves čas ni spregovoril besede.

«Gotovo ga je ujezila Emilija! Odkar je zvedela, da dvori lepi Bredi v Begunjah, je ljubosumna kot Turek. Nalašč se je zato zad-

njič peljala z avtom v Begunje na sprehod, da pogleda in oceni tisto lepo Bredo, o kateri pravijo, da je zmešala predsedniku glavo. Seveda. Deset let mlajši je od Emilije. Toda ločiti se ne moreta. Tesno sta zvezana, tesneje nego vola, ki vlečeta voz. V času inflacije sta tihotapila vrednostne papirje, zlatnino in dragulje... ona je baje celo skrivala dragulje... hm... v najskrivnejšem kotičku svojega telesa! Emilija! Emilija! In ko smo skrahirali z banko ‚Jugoslavijo‘, je zvesto stala ob strani svojega soproga, katastrofalnega ravnatelja ‚Jugoslavije‘. Njegove krive transakcije so uspele... danes ima tri avtomobile, je predsednik delniške družbe «Premog», lep gradič je tudi njegov in uradna plača... talent, velik talent... Ampak Emilija ga drži v šahu. Marsikaj mora vedeti, zakaj Pestotnik se zvija zadnje čase kot zbesnela kača. Haha! Prav mu je! Dva meseca je že Breda v Begunjah. Po rudniškem ravnatelju ji pošilja posebne nagrade za nadurno delo... Hm, nadurno delo...»

Te misli so mu letele skozi glavo. Zato ni poslušal sina montanista, ki mu je ves čas razlagal, kako važen je tempo pri sportu.

Jutro se je zjasnilo.

Meglo so pustili za seboj. V daljavi so se svetili grebeni planin v svetli, rdeči zarji.

III.

Ravnatelj Koscheck jih je pričakoval pred pisarno. Pred vhom v rov je stala peščica rudarjev, ki so čakali na izmeno šihta.

«Kakšno je razpoloženje?»

«Saj veste, gospod predsednik: kot vedno ob redukcijah. Prepiri, denunciacije, tarnanje, tihe pretnje...»

Predsednik se je ozrl na blede obraze rudarjev. Pozdravili so ga, toda njih pozdravi so vzbudili v njem strah. Tiste oči, ki so zrle izpod globeli vanj... danes se jih je bal. Najrajši bi pognal avto in zdrvel naprej.

Tedaj je stopil iz vrst rudarjev delavec v slabi, raztrgani obleki in se približal avtomobilu. Z ostrim pogledom je premeril vse, ki so sedeli v njem.

«Kaj pa hočete, Tona? Saj sem vam rekel, da ni nič. Kdor huj-ska na štrajk, nima več mesta pri nas.»

Tako je rekel ravnatelj.

Predsednik je Tono dobro poznal. Vojak je bil pri isti četi kot on narednik. Že takrat je bil uporen in radi tega degradiran. Ob prevratu se je tolkel za slovensko Koroško. Zato je dobil službo pri družbi kot preddelavec. Dobro bi mu lahko bilo, celo nadzornik rudarjev bi bil postal, da se ni ob lanski redukciji uprl... Zavzel

se je za delavstvo in agitiral za strokovno organizacijo. Nevarnega duha je vnašal vanjo. Delavcem je mešal glave. In letos so ga pri zadnji redukciji odslovili in posrečilo se jim je, da so organizacijo stisnili...

«Gospod predsednik, samo besedo, prosim... ženo imam in tri otroke, četrti je na poti... stradamo, prosim...»

«Saj sem vam že povedal, dogovorite se z gospodom ravnateljem...»

«Z njim se ni mogoče pogovoriti...»

«Niste edini, Tona! Saj smo jih reducirati sto in so med njimi, ki so še v slabšem položaju. Nismo mi krivi. Kriza na svetovnih tržiščih. Angleški premog se uvaža, naš pa leži...»

«... in mi kljub temu nimamo, s čim kuriti...» je žalostno dostavil Tona.

«Gospod ravnatelj, zvečer na svidenje. In ne pozabite Brede...»

«Ne bom.»

Avto je zabrnal in zdrčal po cesti navzgor.

Naproti je prihajalo mlado dekle v rdečem klobuku.

«Breda!»

Predsedniku je bilo toplo.

Dekle se je ustavilo ob cesti in pozdravilo.

«Na svidenje zvečer!» ji je vrgel predsednik v odzdrav.

Dvoje ljudi je zrlo za avtomobiloma.

Tona.

Breda.

Dvoje oči se je svetilo.

Ene v iztrpelem gnevu in v žalosti, druge v hrepenenju in tihi slutnji večera...

IV.

Stari Baraga in Šubic sta čakala na preži.

«O, to so bili časi! Vsako leto sem se peljal na Dunaj. Večkrat in za več dni. Cesarski Dunaj, to je bilo mesto, ki mu ni bilo enakega v državi. Kaj Beograd, to ni nič. To je Balkan. Dunaj pa je bil kultura, cesarski Dunaj s Schönbrunnom. Da.»

Za trenutek je pomolčal.

«Karel je bil pijanec, Zita pa Italijanka, ki je samo intrigirala. Poglejte, še danes, kako spretno intrigira in spravlja Otona na ogrski prestol. Boste videli, Habsburžanov še ni konec... Ko smo šli po smrti Franca Jožefa zastopniki vseh poglavarstev pozdravljat novega cesarja, sem bil tudi na dvornem plesu. Vsepovsod na mejah vojna, mrličji, ranjenci, glad, požari, na Dunaju pa se je vse svetilo v luči in izobilju. Toda Karlova poguba je bila, da je otvoril parla-

ment. Sama golazen se je privlekla noter in začela razjedati telo države... Stari Franc Jožef je bil dobra duša. Saj ste brali o njegovem razmerju do igralke Schrattove? ‚Slovenski narod‘ je še edini današnji list, ki prinese včasih kaj za nas. To pot, ob stoletnici rojstva Franca Jožefa, pa se je naravnost sijajno odrezal. Več nego teden dni je prinašal zanimive članke o cesarju, prestolonasledniku in tisti majerlinški aferi. Da. To je bila afera. Velika afera. Kronprinc se je ustrelil, je šlo od ust do ust. Od tistega samomora dalje se je začela tragedija Habsburžanov. Babe so vrag. Vsega so krive babe. Prekleta Vetsera! Jaz še vedno trdim, da je bila ogrska špijonka. Prav gotovo je ona zapeljala Rudolfa tako daleč, da je začel koketirati z Madžari. Banda!»

Kinopodjetnik Šubic je mirno poslušal Baragovo pripovedovanje. Zanimal se je za vse, ker Baraga je vedel mnogo, mnogo; okrajni glavar je bil. On, Šubic, je bil pod Avstrijo samo reven davčni uradniček. Šele med vojno si je opomogel. Bil je pri vojaški aprovizaciji in tam se je dalo zaslužiti... Odtlej tudi njegove zveze s Pestotnikom.

Vedno je sanjaril o visoki gospodi — no, prevrat, inflacija, razne spekulacije so tudi njemu počasi prinesle solidnega Forda.

«Ali ste slišali že tisto dogodivščino o kuharici in Francu Jožefu?»

In Baraga začne spet. Govori, govori — nenadoma ju prekine krik bližajočih se priganjačev.

«Pozor!»

Zgrabita za puške, se oddaljita drug od drugega in — bum — bum —

«Leži!»

Zajec. Oba sta streljala nanj. Iz neposredne bližine. Šibre so glavo razmrevarile. Priganjač ga je vzel, vrgel na rame in šel.

Baraga pa je nadaljeval.

«In Franc Jožef je bil v samih spodnjih hlačah...»

Solnce se je nagibalo k zatonu.

V.

Opoldne je stopil Tona v oštarijo in si izprosil osminko žganja na upanje.

«Te ni sram, Tona? Ti piješ, doma pa žena stoka, otroci kriče od gladu...»

«Molči, kdo te je kaj vprašal!» je odgovoril mrko predse in vrgel še «uradniško vlačugo» za natakario.

Tona sedi, pije in misli.

Žena stoka, otroci kriče, kmalu bo zajokal četrti. Ponižal se je zjutraj. Šel je na težko pot in suženjsko je prosil ravnatelja, klečeplazil je celo pri predsedniku — prosil je, prosil — toda na tržiščih je kriza, vsepovsod je gospodarska kriza ...

Anglija pritiska.

Amerika pritiska.

Vsi pritiskajo.

Sto jih že dva meseca ne dela.

Kjer ni dela, ni jela.

Samo otroci so in jezične, noseče žene. In redukcija, glad, beda, alkohol, prekletstvo.

«Če bi vsi stopili v red ...»

Misli se mu kopljejo v žganju. Kot mlada, nedolžna dekleta se zibljejo v težki glavi.

«Kako lepo bi lahko bilo življenje ... Pa ni. To je smrdljiva močvara. Krivi smo sami. Zakaj se ne držimo? Drug drugega izdaja, samo da bi si priboril prednost, da bi ne bil reducirán ... Pravi ravnatelj, da bodo še redukcije ...»

Izpil je.

Napotil se je po vasi.

«Na lov se je peljala gospoda. Ves dan love. Hm, pri njih ni redukcije. Pri njih so druga trpljenja, je dejal zadnjič kaplan. Izobilje tudi ni sreča, samo vera v onostranstvo je sreča ...»

Njegove misli so se izgubile v ironijo in blasfemijo.

Ves popoldan je hodil po šumi.

Zvečer se je vrnil mrk in jezen. Otroci so se stisnili v kot. Hud je bil zadnje čase Tona.

«Ali bo očka tepel?»

Tako ga je boječe nagovoril najmlajši. Boječe, otroško, da so očetu skrivne solze zalile oči. Pa jih je zatajil.

«Ves dan se klatiš okrog ko stekel pes ... otroci stradajo, jaz pa čakam ure ... po žganju smrdiš ... sam hudič me je zapeljal, ko sem te vzela ...»

Žena joče. Ničesar več ne ve. Ne za sovraštvo, ne za ljubezen. Glad, beda bruhata besede iz nje.

Tona pa molči. Med obleko nekaj časa išče in ko najde, skrije v žep.

«Svinja pijana! Le ubij še koga!»

Žena sloni v kotu, otroci se stiskajo k njej in vsi buljijo v vrata, ki so se za očetom zaprla.

«Kar nase nameri najprej, pijanec!» sikne skozi okno, ko gre mimo. «Samo grozi s svojo smrtjo in straši ...»

Toda še tisti trenutek ji je žal besede in zle misli. Saj Tona je prav tako nesrečen. Iz obupa pije, iz sovraštva, ki kipi v njem. Roke in noge so mu kakor v okovih.

«Tona, kam? ...»

Tona pa gre s povešeno glavo, ko da nese vso vas na svojem tilniku. Gre, gre v temno noč, po cesti gre, na polje zavije, skozi gozd med divjačino.

V zapuščeni, izposojeni baraki pa kleči troje otrok v cunjah, roke so sklenili predse in molijo ...

«Sveti angel, varuh moj,
bodi vedno ti z menoj,
stoj mi noč in dan na strani,
vsega hudega me brani ...»

«Amen!» zaključi trudno in že na pol speče mati.

Vse solze so izjokane, vse skrbi izživete. V kotu tiktaka stara ura. Šipa je razbita, kazalcev ni ... Ne minute ne ure ne kaže več. Topo tiktaka, časa pa ne pokaže nobenega več.

«Tona, moj Tona, kam si šel ...»

Spanec jo premaga.

VI.

(Po gozdu blodi človek.)

V gradiču je veselje, gramofon, petje, ples.

«Šampanjca!» zakriči predsednik in kuharica prinese šampanjca. Šubic intonira ...

«Kaj nam pa morejo, morejo ...
... če smo vesel' ...»

Breda sedi poleg predsednika in poje. Predsednik jo stiska k sebi, da se še staremu Baragi iskre oči.

«To je dekle — od hudiča!»

In v cigarinem dimu, ki ga spušča proti stropu, pleše neštévilo golih Bred.

«Šampanjec jo bo vrgel!» so že ves večer govorili. In šampanjec jo je res vrgel. Predsednik jo je zgrabil za noge in postavil na mizo. Mladi Baraga je spustil gramofon in Breda je zaplesala. Kozarci so padali, se drobili, gospodje so ploskali, vpili.

«Donnerwetter, še Franc Jožef bi je bil vesel ...» sikne skozi zobe stari Baraga, toda Šubic ga ne posluša. Predsednik je treščil kupico po tleh ...

Onemogla se zruši na koncu Breda v njegovo naročje in zajoče.

«Gospodje, gospodje, jaz sem pijana ... jaz nič več ne vem ...»

In joče, joče ... gospodje pa jo prijetno tolažijo.

«Ne joči, Breda, ne joči!»

«Bojim se vas, gospodje... bojim, da mi boste kaj hudega storili...»

«Nič ne bo hudega, dekle, nič hudega!»

Vsi so jo tolažili, vsi so se pasli na njej. Ko pa se je dotaknil Šubic, je vzplamtela.

«Izginite, vi, izginite, vas ne maram. Ko sem prišla k vam iskat službe, ste mi ponudili sebe... svinja... svinja... hoteli ste me — že takrat ste me hoteli — ne dotikajte se me — tukaj mi ne morete ničesar — Pestotnik je tu, ki vas lahko zdrobi z enim udarcem —»

In Breda kriči, kriči.

Obleka ji je ob bokih počila in kombineža in koža in svilene nogavice dražijo, dražijo... Grudi ji drhte, vino ji leži v želodcu kot svinec. Že se muči, že ji sili na dan, ko jo pograbi močni Pestotnik in zbeži z njo v kopalnico. Slede jima kot volkovi volku s plenom in divje se smejo, ko se ji v kopalnici izlije želodec.

Vsa mrtva, izmučena je, oči so na pol zaprte, le usta tiho stočejo. Pestotnik jo sleče in kuharica jo okoplje.

(Po gozdu blodi človek.)

Počasi se izgubijo spat.

Breda, vsa trudna zaspi in ko začuti naenkrat v temi toplo, težko telo predsednikovo poleg sebe, se ga oklene in se v njem izgubi...

VII.

Nihče ni slišal strela, toda zjutraj je našla kuharica na pragu slabo oblečenega človeka s prestreljeno glavo.

Vse je bilo v hipu na nogah. Le predsednika in Brede ni nihče hotel zbuditi.

«Tona je, Tona! Iz protesta!»

Ravnatelj ga je takoj spoznal.

Šofer se je peljal po orožnike.

«Samomor!»

In ko ga je videla še Breda, ni mogla razumeti, zakaj je blodil tako daleč skozi gozd pred gradič, zakaj se je prav tu ustrelil... Groza jo je bila. Tudi ostali so kazali pomembne obraze, vendar...

Prepustili so vse ravnatelju Koschecku. On je imel že prakso. Mnogo rudarjev se je v obupu že obesilo ali ustrelilo. Vsako leto se zgodi kaj takega. Nič posebnega. Saj je tako preveč ljudi na svetu. Gošpod ravnatelj ima že prakso.

In kmalu nato drvita spet Fiat in Ford nazaj. Jutro je hladno. Bredo mrazi poleg predsednika.

«Kaj poreče oče, kaj mati?... Nič. Oče še za tobak nima. Invalid. Roka je suha in desna noga se mu pri kolenu končava... Nič ne

bosta rekla. Molčala bosta, ko bo vrgla tiste stotake na mizo... V ročno torbico jih je skrila. Tako, da niti videla ni. Pestotnik je kavalir...»

Ustavijo se pred rudniško pisarno.

Breda izstopi.

«Klanjam se, gospod predsednik!»

Pestotnik je spet predsednik in Breda samo tipkarica.

Fiat in Ford drvita naprej.

Dr. Baraga jun. misli na notico, ki jo bo dal zvečer v list o samomoru delavca Toneta.

S A M O M O R N E S R E Č N E Ž A

Težko je življenje naših rudarjev... Kriza v industriji zahteva številne redukcije itd. itd. Treba je, da se vlada pobriga za ureditev internacionalnih odnošajev... zakaj razmere so tako nezdrave... ker dela angleški premog, ki je mnogo slabši od našega, nepotrebno konkurenco. Itd. Itd. Itd.

Vsi so slabo naspani. Najbolj gospod predsednik.

«Preglejte takoj jutranja poročila. Ako so cene spet padle in ni nobenih naročil, javite Koschecku, da reducira novih petdeset... Uredite vse sami!»

To so predsednikova naročila.

Hladno se poslove med seboj. Vsi se zahvalijo za prijeten lov in pogostitev pri gospodu predsedniku... On pa naravnost v spalnico.

Ženina postelja je bila še odkrita. Odvratna mu je bila.

«Kolikokrat sem že dejal, da bi bilo bolje, če bi si uredila povsem moderno zakonsko stanovanje. Vsak ima svojo sobo, široko posteljo...»

Nejevoljen je in ne odgovori, ko vstopi Emilija in ga vpraša, ali želi zajtrk.

«Pa nič!»

Zaloputne vrata in gre.

Pestotnik pa se zavije v odejo in prijetno mu je v sveži postelji.

Samo spanja si želi. Nič drugega. Spati, spati, spati... Tako je truden.

Nadstropje pod njim pa preklinja dr. Baraga, pravni svetovalec delniške družbe. Tudi on je zaspan, a ne more še v posteljo.

Časopisi javljajo nove tone angleškega premoga.

«Gospodična, pokličite takoj Begunje. Hitro! Hitro!»

Čez nekaj časa pozvoni telefon.

«Halo, tukaj 'Premog' — dr. Baraga — gospod ravnatelj — odpustite takoj še petdeset delavcev... kako se počuti Breda...»

dobro? ... ali ni preveč zaspana ... recite, da jo pozdravljam ... Angleži so hudiči ... Mislim pa, da ne bo dolgo ... Predsednik je šel spat ... utrujenost — razumljivo ... tudi jaz pojdem — Ali so Tono že spravili v mrtvašnico ... dobro, dobro ... na svidenje ...»

Dr. Baraga odide.

Gospodična tipka.

Breda v Begunjah je trudna.

Ravnatelj Koscheck sestavlja listo petdesetih delavcev, ki delajo pravkar zadnji šiht.

Solnce prijetno sije.

Šoferja osnažita Fiata in Forda.

V Begunjah vpije troje otrok in noseča žena ob mrtvem truplu samomorilca, ki je šel pred gospodov prag in mislil mogoče, da bo ustavil čas, če si požene kroglo v glavo ...

Nič.

Solnce sije.

Zemlja se suče.

Predsednik spi in če bo jutri dobre volje, bo ravnatelj izplačal 300 Din Tonijevi vdovi ... Odpravnina za moža, da se ne bo reklo, da d. d. «Premog» ni solidno podjetje.

Zvečer bo novih petdeset na cesti.

Vse gre po redu ...

Tempo.

Tempo.

V Indiji krvavi boji.

Gandhi interniran.

Angleški premog.

Kriza v industriji.

Tempo ... tempo ... tempo ...

V mrtvašnici v Begunjah pa leži mrlič. Samo on stoji in se ne premakne.

Nikoli več ...

Ob njem stoje mrki obrazi in med njimi se stiskajo pesti.

Sto devet in štirideset.

Tempo — tempo.

«Tona, nisi storil prav..., Ti si šel, mi ostanemo, moramo ostati...»

Tako govori pri njegovem pogrebu Franc, rudar, ki mu je pred tednom umrla šestdesetletna mati, ker ni več prenesla prežganjke.

Franc drži in Jože drži in Lojze.

In še drugi bodo držali.

Tempo, tempo — — —